

مانیا عباس زاده گروسی
کارشناس ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

جرم چیست و مجرم کیست؟

مقدمه

اجتماعی را نمی توان یافت که در آن جرم وجود نداشته باشد، زیرا از روزی که افراد به دور هم جمع شده و تشکیل جامعه داده اند، جرم نیز با آنان همراه شده و گسترش یافته است. بهمین دلیل جامعه شناسی که تقریباً همه مسائل مربوط به اجتماع را مورد بررسی قرار می دهد، می باید به موضوع مهمی چون اثر جرم بر اجتماع نیز پردازد. از اینرو در این مقاله سعی شده است تا با نگاهی به تعاریف جرم و بزهکاری، عوامل مرتبط با آنها مورد بررسی قرار گیرد.

۲- جرم چیست؟

مجرم یک پدیده جهانی و اجتماعی است و تحت عناوینی چون سرپیچی، سرکشی، رفتار ناشایسته با و ناپسند با خلقت بشر آغاز شده است. جرم در حالت انزوا و انفرادی معنی و مفهومی

ندارد و در زمان و مکان متغیر است. آنچه را در یک دوران در بین برخی ملتها جرم محسوبی می شده یا می شود، احتمالاً در دوران یا مکان دیگر به عنوان جرم نمی شناسند.

به طور مثال سرقت در قوم اسپارت جرم نبوده ولی در اکثر جوامع محسوب می شود. قبل از ظهور اسلام، زنده به گور کردن کودکان بی گناه به ویژه نوزدان دختر در بین برخی قبایل عرب متداول بود و مجازتی در پی نداشت در حالی که پس از ظهور اسلام این کار نهی شد و عنوان گناه بر آن گذاشتند.

غالباً جرم را به بیماری اجتماعی تشبیه کرده اند ولی نزدیک کردن این دو مفهوم دقیقاً درست نیست، زیرا بیماری، در عالم واقع، با نشانها و علائم و نمودارهایی مشخص می شود که جنبه محسوس و ملموس دارد و

ممکن است به خودی خود مورد بررسی قرار گیرد، اما هیچ عملی نیست که به خودی خود جرم باشد. آسیها و زیغانهای کعملی هر قدر زیاد و مهم باشد، مرتکب آنها هنگامی مجرم تلقی می شود که افکار عمومی و اعتقاد گروه اجتماع خودی، وی را مجرم بشناسند. به عبارت دیگر، آنچه عملی را به جرم تبدیل می کند جنبه عینی و بیرونی عمل نیست، بلکه تعیین کننده جرم قضاوتی است که جامعه در مورد آن عمل دارد.

جرم شناسی دانش محیط اجتماعی و واکنشهای به هنجار افرادی است که در این محیط اجتماعی زندگی می کنند. در جرم شناسی پدیده های بزه، بزهکار و بزهکاری را به عنوان سه رکن اصلی در نظر می گیرند؛ که اینک هر یک از این پدیده بررسی می شود.

الف- بزه

بزه نخستین پدیده ای بود که با تجمع افراد به دور یکدیگر و شکل گرفتن جامعه، تظاهر پیدا کرد، زیرا گورد هم آمدن افراد موجب سرپیچی از معیارهای اجتماعی و برخورد های گوناگونی بین آنها می گردید و به همین دلیل دستورات و مقرراتی پدید آمد تا قدری آزادی افراد را به سود جامعه مقید گرداند و حدود هر یک از افراد جامعه مشخص شود.

ب- بزهکاری

بررسیهای جرم شنای نشان می دهد که هرم عملی، علتی دارد و هیچ چیز به خودی خود به وجود نمی آید. بنابراین هر جرمی هم دارای علل سازنده ای است که بر روی فرد اثر می گذارد و او را به سوی ناسازگاری و نابهنجاری سوق می دهد. پی آمد این سوق دادنها، ارتکاب خطا است و خطای را به یک تعبیر بزهکار می نامند.

ج- بزهکاری

بزهکاری اصولاً مجموعه ای از جرایمی است که در یک زمان و مکان معین به وقوع می پیوندد. به همین سبب، زمانی که این پدیده مورد بررسی قرار می گیرد، در حقیقت کلیه پدیده های اقتصادی، فرهنگی، بهداشتی، سیاسی، مذهبی، خانوادگی، و مانند آنها در جامعه شامل می شود. بزهکاران از جهات مختلف، یعنی سن، جنس، نژاد، مجرد و تاهل، شهری و روستایی بودن، فیر و متوسط و ثروتمند بودن و مانند آن تقسیمی بندی می شوند.

۳- عوامل محیطی جرم

عوامل به وجود آورنده جرم در نقاط مختلف یکسان نیست و مناطق از نظر نوع جرم، شدت و ضعف، تعداد و نیز از نظر عوامل

اثر بخش با یکدیگر متفاوتند. این تفاوتها و اختلافها را می توان در شهرها و روستاها و حتی محله های مختلف یک شهر هم مشاهده کرد. هر محیطی به وسیله سلسله عوامل مختلفی چون شرایط جغرافیایی و اقلیمی، وضعیت اجتماعی و اقتصادی، شرایط و موقعیت خانوادگی، تربیتی و شغلی و طرز و نگرش خاص حاکم است که مسلماً هر یک از اینها در حسن رفتار یا بد رفتاری افراد بی اثر نیست از این رو محیط اجتماعی تاثیرز فراروانی در ارتکاب جرم دارد. چنانچه اساس اخلاق در جامعه ای متزلزل شود و نفع پرستی و عشق به عیش و تجمل زیاد شود، مردم عادی هم برای رسیدن به هدفهای مادی تحت تاثیر جاه طلبی های بی اساس قرار گرفته، مرتکب جرم می شوند. می توان عوامل محیطی در از یاد یا تقلیل میزان جرایم به شرح زیر گروه بندی کرد.

الف- شهر گرایی و شهر نشینی

امروزه در بیشتر کشورهای جهان اهمیتی ویژه یافته است. در کشورهای در حال توسعه، رشد سریع جمعیت و تمرکز فعالتهای اقتصادی در شهرهای بزرگ منجر

به مهاجرت گروهی و گسترده به شهرها شده به نحوی که حکومتها قادر به جلوگیری یا حتی کند کردن روند آن نیستند. شهرنشینی انفجار آمیز بخش اصلی و هسته ای شهرها را از میان برده و زاغه ها و زورآبادها و حلبی آبادها و احداث مسکن های غیر بهداشتی و غیر قانونی در محلات فقیر نشینی که چون قارچ از زمین می رویند، در حال افزایش است.

ب- حاشیه نشینی و جرم

حاشیه نشینی یا زاغه نشینی اصطلاحی است که به محله های مسکونی غیر متعارف اما در اکثر مناطق بسیار متداول شهری اطلاق می شود. حاشیه نشینی در شهرهایی که پذیرای جمعیت اضافی در بافت اصلی خود نیستند، رشد می کند علاوه کثیری از مهاجرانی با سکونت در زاغه های اطراف شهر را به کارهای غیر تولیدی کشانده می شوند.

حاشیه نشینی با جرم رابطه مستقیم و نزدیک دارد. تنوع، تجمل و اختلاف فاحش و چشمگیری طبقات اجتماعی ساکن شهرهای بزرگ، گرانی و سنگینی هزینه های جاری زندگی موجب می شود تا مهاجران غیر متخصص که در

آمد آنان کفاف
مخارجشان را
نمی دهد جهت
برآوردن نیازهای
خود دست به هر
کار غیر قانونی
بزنند. در چنین
مناطقى به لحاظ
از بین رفتن
ارزشهای انسانی،
ناهنجاریهای

وسایل ارتباط
جمعیت به
حدی است که
دوران حاضر
را عصر ارتباط
نامیده اند. مک
لوهان دنیا را با
مفهوم دهکنده
ای جهانی می
شناسد. برخی

عقیده دارند

که رسانه های گروهی دارای
چنان قدرتی هستند که می توانند
نسلی تازه در تاریخ انسان پدید
آورند، نسلی که با نسلهای پیشین
بسیار متفاوت است. لازار سفلد و
مرتن در تشریح عقاید این عده
از متفکران می نویسند... وسایل
ارتباط جمعی جدید ابزاری بس
نیرومندند که می توان از آن در
راه خیر و شر، با تاثیری شگرف
سود بر گرفت و چنانچه کنترل
مطلوب وجود نداشته باشد، امکان
استفاده از این وسایل در راه دوم
بیشتر است.

بنابراین، وسایل ارتباطی
به طور مستقیم بر افکار افراد تاثیر
گذاشته، گاه نیازهای کاذبی را در
ذهن ها به وجود می آورد و انسانها
را تحت عناوین نوگرایی و تجدید
خواهی چنان بار می آورد که هر
لحظه به دنبال چیزی باشند.

انسان امروزی اسیر
تکنولوژی و صنعت خود شده،
مصرفگرایی و اسراف که بر پایه
نیازهای کاذب بنا می شود، اراده و
اختیار او را سلب می کند معتاد
شدن به معنی عام کلمه از اثرات
منفی این پدیده است. بخصوص،
این امر در کودکان بیشتر دیده
می شود، کودک چنان به برنامه
های مورد علاقه خود گرایش پیدا
می کند که ضرورتی کارها را

تبهکاری عمومیت پیدا می کند.

د - جمعیت و جرم

عده ای دیگر افزایش بی
رویه جمعیت را از عوامل بروز جرم
می دانند. انفجار جمعیت مسایل
و دشواریهای مختلفی چون فقر،
بیکاری، سوء تغذیه عدم رعایت
بهداشت، اعتیاد، فحشا و مانند
آن را در دارد به نحوی که هم
اکنون دامنگیر بسیاری از ساکنین
این کره خاکی شده است تنشها و
ستیزه های اجتماعی ناشی از این
انفجار جمعیت در تمام جنبه های
زندگی ما رخنه کرده است. کم و
کیف جرم ها و تشخعات حاصل
از آن در مراکز شهری فزونی یافته
و جامعه با افزایش انواع جرایمی
چون زد و خورد، سرقت مسلحانه،
تجاوز جنسی، ضرب و جرح و قتل
روبرو گردیده است.

وسایل ارتباط جمعی و انحرافات اجتماعی

وسایل ارتباط جمعی به ابزاری
گفته می شود که در یک جامعه از
آن برای ابلاغ پیامها و بیان افکار
و انتقال مفاهیم به دیگران استفاده
می شود. بررسی اثرات این وسایل
یکی از پیچیده ترین مباحث در
انحرافات اجتماعی است. به همین
دلیل، بسیاری از جامعه شناسان در
صحت نتایج پژوهش های از این
دست، تردید نشان می دهند.
امروزه گسترش و توسعه

اجتماعی سریعاً رشد می کند و
اعمالی چون دزدی، اعتیاد، قاچاق،
نایر آن در آنجا بیش از بافت
اصلی شهر دیده می شود.

ج - فقر و بیکاری

از دیگر عوامل محیطی جرم
می توان فقر، بیکاری، بیسوادی،
نادانی و شرایط بد اقتصادی را نام
برد. به طور کلی در خانواده هایی
که در کنار هم زندگی می کنند
و از لحاظ سکونت در زحمت و
مضیقه هستند، به ویژه در نقاط
پر جمعیت شهری که چندین نفر
مجبور به سکونت در یک اتاق
هستند، استعداد بزهکاری بیشتر
است.

مطالعات اجتماعی نشان می
دهد که در کشورهای که توزیع
ثروت به صورت عادلانه نباشد، هر
روز فقرا فقیرتر و اغنیاء ثروتمند
می شوند فاصله طبقاتی فزونی
می یابد. به علت عدم آموزشهای
اجتماعی و ضعیف فرهنگی و
فقدان احساس همبستگی ناشی
از مادی گرایی و فرد گرایی که
از اختصاصات جامعه های در حال
توسعه است، افراد قادر به هدایت
درست ستیز علیه این بی عدالتی
اجتماعی نیستند. در نتیجه، شاهد
آنیم که ارزشهای اجتماعی فاقد
اعتبار می شود، نظارت اجتماعی
سست می گردد و بزه کاری و

از یاد می برد. بر عکس، هر گاه وسایل ارتباط جمعی به انسانهایی عرضه شود که ذهنی پرداخته و ساخته دارند، کمتر به آن رسوخ می کند، زیرا بزرگسالانی از این قبیل به مکانیسم های دفاعی خود مجهز شده اند. اما این حکم در مورد کودکان مصداق ندارد. ذهن کودک ساده و فاقد شبکه به هم پیوسته ای متشکل از اندیشه های و باورها است. هنوز ذهن کودک، ساده و فاقد شبکه به هم پیوسته ای متشکل از اندیشه ها و باورها است. هنوز ذهن کودک رموز تحلیل عقاید و سنجش و سپس پذیرش یا طرد منطقی آن را درک نکرده است. از اینرو، وقتی کودکان بدون هیچ پناه یا حفاظ در برابر وسایل ارتباط جمعی قرار می گیرند، سخت تاثیر پذیر و ناچار به سختی آسیب پذیرند.

به عنوان مثال، طغیان رانوعی انعکاس در برابر خشونت می پندارند که جامعه در برابر گروههای محروم خود اعمال می دارد. معنای محدود و دقیق آن، «بدرفتاری»، «ضرب و جرح»، یا وارد آوردن آسیب های اجتماعی همراه با کلمات مستهجن نظیر فحش و توهین است. معنای دیگر آن که عمومیت دارد، خشونت را با جنایت مترادف می دانند. جنایت به معنای رفتار جنایی یا عمل منحرف از دیدگاه حقوقی و جامعه باغ توجه به معیارهای پذیرفته شده فرهنگی است که مکافات آن با در نظر گرفتن میزان تخلف از قوانین تعیین می شود.

البته باید توجه داشت که همراه خشونت با جنایت مترادف نیست. مثال بارز این ادعا، جنگ است که در آن خشونت با قهرمان بودن مترادف می شود. از آن گذشته، در زمان صلح بعضی از شیوه

های عنف تا زمانی که از حدود مشخص تجاوز نکند از نظر قانون محکوم شدنی نیست و نیز همواره تمام مجرمین از خود خشونت نشان نمی دهند. از طرف دیگر، عمل خشونت آمیز و عمل غیر قانونی را نباید مترادف با یکدیگر دانست، زیرا مثلاً اغلب متخلفین مالیاتی، اشخاصی آرام هستند.

واضح است که اعمال خشونت آمیز در جوامع صنعتی و شهری امروز بیشتر از جوامع قبلی صورت میگیرد. برای توجیه این پدیده، وسایل ارتباط جمعی را مسئول می دانند، زیرا فیلم، مجله، روزنامه، برنامه های تلویزیونی و کتب حاوی تصاویر و مطالبی است که در آن اشاره به تهاجم و نبرد و جنایت بسیار دیده میشود. نظر به اینکه معمولاً تصویر بیش از نوشته یا سخن، انسان را متاثر می سازد، بیشتر بررسیهای مرتبط با تآثر وسایل ارتباط جمعی در رفتارهای انحرافی به سینما، تلویزیون و احتمالاً نوارهای مصور اختصاص یافته است.

در میان وسایل ارتباط جمعی فیلمهای سینمایی و تلویزیونی ویدئویی از عوامل بسیار موثر در انحراف و بزهکاری جوانان هستند. نمایش اعمال خشونت بار، کشتار، جنایت، خون آشامی و نیز صحنه های هیجان انگیز در فزونی و تشدید اعمال انحرافی اثر بسزائی دارد.

یافته های پژوهشی نشان می دهد که تلویزیون در غالب موارد تاثیر قابل ملاحظه ای در افزایش خشونت یا تحمیل عقاید و تغییر افکار ندارد، ولی تاثیر می تواند در پاره ای موارد در خور توجه باشد. قبول این گونه پژوهشهای بدان سبب مشکل است که

هیچگاه نمی توان اثر تلویزیون را از تاثیر متغیرهای دیگر مانند پایگاه اجتماعی، ساخت خانواده ها، جنس سن، تحصیلات و ساخت روانی فرد جدا کرد و درباره آن به داوری نشست.

نتیجه گیری

هدف اساسی از این مقاله آشنایی بیشتر با انواع آسیبها و ناهنجاریهای رفتار و شیوه های آن است تا بتوان با شناخت بهتری که نسبت به مسائل و مشکلات اجتماعی و عوارض ناشی از آنها پیدا می شود، در هدایت فرد و جامعه به خیر و صلاح موثرتر بود. مهمترین هدف در اینجا پیشگیری از وقوع جرم و انحراف در جامعه به منظور به سازی محیط زندگی جمعی و خانوادگی، پیشگیری همواره ساده تر، عملی تر و کم هزینه تر از درمان است. درمان بزهکاران اجتماعی با بکارگیری روشهای علمی و استفاده از شیوه های مناسب برای قطع ریشه ها و انگیزه های بزهکاری است.

منابع

- ۱- جامعه شناسی کیفری، مظلومان، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۳
- ۲- مجرم کیست، جرم شناسی چیست؟، تاج زمان دانش، انتشارات کیهان، ۱۳۶۹
- ۳- جامعه شناسی ارتباطات، باقر ساروخانی، انتشارات اطلاعات، ۱۳۶۷
- ۴- جامعه شناسی وسایل ارتباط جمعی، ژان کازنو، مترجم باقر ساروخانی، منوچهر محسنی، انتشارات اطلاعات، ۱۳۶۵
- ۵- نشریه پژوهشکده علوم ارتباطی و توسعه ایران، ۱۳۶۵